

Køn og sociale bevægelser

ANNE-SOFIE DICHMAN

(PEER REVIEWED)

Abstract

I denne artikel argumenterer jeg for, at sociale bevægelser – inden for og uden for klasselokalet – er betydningsfulde demokratiske aktører, og deres vidnesbyrd er således vigtige at inkludere i samfundsfagene. For at producere en så mangfoldig viden om sociale bevægelser som muligt må vi imidlertid være opmærksomme på den analytiske vinkel, vi anlægger på dette genstandsfelt. Feministisk teori har længe vist, hvordan det diskursive/åndelige historisk set har været forbundet med Manden, mens det materielle/kropslige har været associeret med Kvinden. Denne viden har ført til et feministisk teoretisk fokus på kropsmaterialitet. Med mit eget forskningsprojekt, der undersøger de underliggende kønsdynamikker blandt De gule veste i Frankrig, viser jeg, hvad dette kropsmaterialistiske perspektiv bidrager med til vores viden om sociale bevægelser.

Artiklens vigtigste konklusion er, at et kropsfokus identificerer en kønnet arbejdsdeling i sociale bevægelser – der også er til stede i samfundet (og i klasserummet?) – samtidig med at det inkluderer en pluralitet af vidnesbyrd. Med kroppe som samfundsfaglige analytiske enheder kan vi tilegne os viden om (kvinders) mere 'stumme' aktivisme samt om ikkemenneskelige kroppe, der også spiller en rolle i sociale bevægelser såvel som i resten af samfundet. Afslutningsvis reflekterer jeg over, hvordan kropsmaterialismen – foruden at demokratisere vores samfundsfaglige viden – også mere didaktisk kan pluralisere den viden, der er til stede i klassen, hvor kønsmønstre også hersker.

Sociale bevægelser, demokrati og køn

I klasseværelset – på begge sider af katederet – spiller sociale bevægelser en vigtig rolle. Bevægelserne er til stede i form af de emner, der diskuteres i samfundsfagsundervisningen. Demokrati, ulighed, køn, race, klima. Disse politiske emner har sociale bevægelser historisk set kæmpet for, og kampene fortsætter den dag i dag. *Fridays for Future*, *Extinction Rebellion*, *Black Lives Matter*, *Occupy Wallstreet*, *Indignados*, *MeToo*, *De gule veste*, og sådan kunne vi blive ved. Kort sagt lever både læreren og eleverne i et samfund, der er produkt af sådanne sociale bevægelers demokratiske aktivisme.*

Men de sociale bevægelser er også til stede i klasselokalet på et andet niveau, fordi elevernes egne erfaringer udgør vigtige vidnesbyrd i samspillet med den viden, sociale bevægelser artikulerer. Når vi studerer sociale bevægelser, handler det nemlig ikke om at producere 'ekspertviden', men i stedet om at inkludere den almindelige borgers – inklusive elevens – oplevelser og erfaringer med at leve i et samfund, der hver dag skabes og på den måde er foranderligt.

Ifølge Judith Butler – og mange andre radikale demokratiteoretikere (Butler, 2018; Laclau & Mouffe, 2002; Rancière, 2013; Tønder & Thomassen, 2005) – handler demokrati ikke kun om, hvad der sker i vores parlament i folketingssalen på Christiansborg. Demokratiske praksisser finder også sted i såkaldte 'ekstra-parlamentariske' rum, altså uden for de formelle institutioner (Butler, 2018, s. 7). Fra dette perspektiv kan vi derfor starte med at slå fast, at viden fra sociale bevægelser – og fra den enkeltes oplevelse af at være borger i et samfund – udgør vigtige vidnesbyrd og har stor værdi for vores demokrati, fordi demokrati *gøres* i både formelle og uformelle sfærer; i klassen, til en demonstration og i Folketinget.

Det overordnede spørgsmål, jeg stiller i denne artikel, er, hvordan vi bedst studerer og genererer viden om (og med) sociale bevægelser. Og for at gøre spørgsmålet særligt relevant for eleverne i klasserummet kan vi oversætte det til, hvordan vi i klassen også bedst inkluderer elevernes forskellige vidnesbyrd

* Der findes også eksempler på, hvad nogle vil kalde 'udemokratisk' aktivisme, såsom den pro-Trump sociale bevægelse, der ledte til besættelsen af den amerikanske kongres, samt den lignende Bolsonaro-bevægelse i Brasilien.

samt lærer de studerende, at de *er* deltagere i samfundsudviklingen – også selvom de ikke formelt set er medlemmer af f.eks. *Extinction Rebellion*. For at besvare disse spørgsmål må vi først og fremmest gøre op med den opfattelse, at en social bevægelse (eller et klasserum) udgør én samlet enhed. Ligesom når vi studerer et hvilket som helst andet emne, må vi anlægge et kønsteoretisk perspektiv, for at vi kan indfange mangfoldigheden af stemmer og kroppe og således skabe en viden, der er så demokratisk og pluralistisk som muligt. I artiklen foreslår jeg kropsmaterialismen som vinkel til at indfange synlige og – hvad der ofte fremstår som – usynlige vidnesbyrd i sociale bevægelser. Vidnesbyrd, der viser, at sociale bevægelser er sammensatte og spændingsfyldte.

Jeg begynder med at redegøre for, hvordan et kønsteoretisk perspektiv udvider vores analyse fra at fokusere på diskurser til også at søge mod et studie af kroppe. Ved at inddrage min egen forskning om De gule veste i Frankrig viser jeg dernæst mere specifikt, hvordan den kønsteoretiske kropsmaterialisme udvider den viden, vi genererer om sociale bevægelser. Slutteligt breder jeg det demokratiske potentiale i at studere kroppe endnu mere ud ved at vise, hvordan det også indebærer et økologisk potentiale forstået på den måde, at ikkemenneskelige kroppe også udgør vigtige vidnesbyrd i studiet af sociale bevægelser og af samfundet i sin helhed. Med andre ord viser jeg, hvordan feministisk og økologisk teori med fordel sammentænkes og sammenanvendes i vores nuværende kontekst præget af både kønsulighed og klimaforandringer.

Samfunds-fag, diskurser og kroppe

Inden for politisk teori og samfundsvidenskaben mere generelt er det ofte de mere abstrakte og intellektuelle måder at tænke på – det, der artikuleres gennem ideer og diskurser – vi tager som genstandsfelt for vores analyser. Vi ser dette eksemplificeret i blandt andet diskursanalysen og de kvalitative interviews, der udgør vigtige metodiske tilgange i samfunds-fag og i statskundskaben (Bøgh Andersen, Møller Hansen & Klemmensen, 2012). Denne forestilling om ideerne og diskurserne som vigtige vidnesbyrd for bedst at forstå vores samfund er ikke ny. Faktisk kan vi spore prioriteringen af det diskursive over det

kropslige helt tilbage til Antikkens græske filosoffer, herunder særligt til Platons og Aristoteles' filosofier. Men også 1600-tallets betydningsfulde franske filosof René Descartes satte sit klare aftryk på den hierarkiske opdeling af det diskursive over det materielle, af ånden over kroppen.

Som jeg ser det, er der en væsentlig og todelt udfordring forbundet med opsplittningen af det diskursive og det materielle samt den efterfølgende forfordeling af førstnævnte. Splitningen forekommer for det første reduktionistisk, fordi den udelukker en bred vifte af ikke-diskursive vidnesbyrd, og for det andet er prioriteringen af det såkaldt 'immaterielle' et decideret kønnet valg. Feministisk teori har længe argumenteret for, at kroppen historisk set har været associeret med Kvinden, mens sindet/ånden har været forbundet med Manden (Beauvoir, 2019). En lang tradition af feministisk teori har derfor forsøgt at revalorisere kroppen, så denne inkluderes i vores studier af samfundsforhold på linje med diskurser (Ahmed, 2017; Butler, 2011; Grosz, 1994; Lykke, 2012).

Den feministiske teoretiker Elizabeth Grosz skriver ligefrem, at vores samfundsfaglige teorier har lidt af en kropshæder, der har resulteret i et uhensigtsmæssigt syn på kroppen som en passiv ting snarere end som et genstandsfelt for vigtig viden (Grosz, 1994, s. 6-10). Det er derfor Grosz' projekt at ophæve hierarkiet mellem krop og sind, og hun formulerer en feministisk teori om – hvad hun selv kalder – kropslig politik (Grosz, 1994). Det er vigtigt for Grosz, at kropslig teori ikke udelukkende er et intellektuelt projekt, men også er tæt forbundet med feministiske frigørelseskampe samt kønsligestilling, og hun argumenterer for, at tænkning og politik – felter, der har været forbundet med maskuline aktiviteter – pluraliseres, så kvinder og andre minoriteter inkluderes i disse discipliner.

Helt konkret betyder Grosz' teori – som jeg her refererer til som kropsmaterialisme – at vi udvider vores metoder samt analytiske genstandsfelter. Når vi studerer sociale bevægelser, er det ikke nok at optage de ord, frontløberen under en demonstration råber i megafonen, for dernæst at foretage en diskursanalyse med henblik på at lære, hvad der politisk set er på spil i bevægelsen. (Ej heller er det – fra dette perspektiv – tilfredsstillende kun at lære af de stemmer, der altid har noget på hjerte i klassen). Vi må også søge den samfundsfaglige viden i det mere skjulte, altså i kroppenes 'lydløse' artikuleringer. For at eksem-

plificere, hvad vi kan vinde ved denne perspektivforskydning – eller snarere perspektivudvidelse – vender vi os nu mod mit forskningsprojekt om køn, (klima) og De gule veste.

Køn og De gule veste

Lad os begynde med en smule kontekst for bedre at forstå, hvad vi kan bruge casen til. De gule veste opstod som social bevægelse i Frankrig i efteråret 2018 som reaktion på den franske præsident Emmanuel Macrons politikforslag om at implementere en benzinafgift. Afgiften var Macrons forsøg på at indfri sit løfte om at kæmpe for den grønne omstilling, men ét af problemerne ved forslaget var, at det ramte den franske befolkning socialt skævt. I det mere rurale Frankrig er alle franskmænd afhængige af en bil. Uden denne kan de hverken komme på arbejde, handle eller hente og bringe børn. Derudover er en stor del af franskmænd i yderområderne prekære, hvilket betyder, at de faktisk ikke har råd til at betale en afgift. Midlerne er endda så beskedne i mange franske husholdninger, at mere end hver tredje franskmænd foreslår adgang til sund føde som den mest effektive måde at hjælpe folk i dag.*

Det er på baggrund af denne politiske kontekst, vi kan forstå, at hundredetusinder franskmænd iførte sig deres gule sikkerhedsvest fra bilen og besatte motortrafikveje og rundkørsler lørdag efter lørdag for at vise deres protest mod politikforslaget. Med sloganet: ”Månedens ende, verdens ende; én og samme kamp” fik De gule veste for alvor artikuleret behovet for at sammentænke emnerne social retfærdighed og grøn omstilling. En sammenkobling, der siden har påvirket klimapolitik ud over de franske landegrænser, og en sammenkobling – tror jeg – der er kommet for at blive.** På den måde blev De gule veste en social bevægelse med indflydelse på vores samfundsudvikling. Macron trak sit forslag tilbage.

I 2020 indledte jeg mit feltarbejde med en gruppe af gule veste i Frankrig. Jeg var på forhånd interesseret i at undersøge køns-

* https://www.liberation.fr/evenements-libe/2021/01/27/climat-crise-sanitaire-les-francais-ont-leurs-maux-a-dire_1818609/

** Klimakamp: Sådan undgår vi at få et Gule Veste-oprør i Danmark - politiken.dk og Nordiske socialdemokrater vil sikre grøn omstilling uden gule veste - Altinget - Alt om politik: altinget.dk

dynamikkerne i bevægelsen og sætte fokus på kvinderne, fordi jeg vidste, at franske kvinder generelt set er mere prekære end franske mænd (Piketty, 2022), hvilket vil sige, at kampen derfor er særligt vigtig for dem. Jeg vidste også, at mere end 60 % af De gule veste udgør kvinder, men på trods af dette har kønspektiver på bevægelsen været en undtagelse frem for reglen (Gaillard, 2021). Jeg undrede mig altså over fraværet af kvinder i det billede, både medier og forskere tegnede af den sociale bevægelse. Billeder – jeg antager, læseren formentlig vil nikke genkendende til – der primært viste vrede mænd på rundkørslen samt voldelige optøjer ved Triumfbuen i Paris.

Med mit kønspektiv in mente deltog jeg i de aktiviteter, den gruppe af gule veste, jeg fulgte, foretog. Én aften om ugen afholdt de et politisk møde, de kaldte for deres ugentlige 'generalforsamling'. Her mødtes de for at diskutere ideer og politiske visioner for et mere demokratisk samfund, et samfund med social og økologisk retfærdighed. Ved enkelte af disse møder var der også en fransk filosof til stede, der bidrog med tanker til det nye demokrati. Min deltagelse i møderne resulterede i både tal- og indholdsrigge feltnoter. Jeg fik, med andre ord, indsamlet et rigt etnografisk materiale, der for mange samfundsfaglige forskere ville have været spændende i sig selv. På baggrund af mit materiale kunne man blandt andet have udarbejdet en dybdegående diskursanalyse af alle de samtaler, der fandt sted til generalforsamlingerne. Men med mit fokus på kroppes betydning for politik var jeg alligevel ikke tilfreds med denne 'dataindsamling'. Mens jeg deltog i møderne, lagde jeg mærke til, at det næsten udelukkende var mænd, der var til stede, og af de få kvinder, der deltog, var det tydeligt de mere ressourcestærke i gruppen.

Hvor var resten af kvinderne? Foruden de yngre og farvede kroppe, som også er med i den gruppe af De gule veste, jeg arbejder sammen med? Disse spørgsmål stillede jeg mig selv, og jeg fandt efterhånden ud af, at næsten alle kvinderne udførte en anden slags politisk arbejde. I stedet for at deltage i generalforsamlingerne stablede disse kvinder, hvad de selv kaldte en social kantine, på benene. De tog udfordringen om madautonomi i egne hænder og arbejdede for at servere et gratis/billigt måltid mad til mennesker med knappe ressourcer. Dette gjorde de ved at skralde økologiske overskudsgrøntsager fra forskellige mad- og supermarkeder for dernæst at tilberede og transformere disse skralderester til et solidt frokostmåltid.

Jeg lærte altså, at De gule veste foretog to forskellige praksisser, der viste sig at være kønsopdelte. Mændene (og enkelte kvinder) debatterede, mens kvinderne (og enkelte mænd) udførte et mere kropsligt arbejde i form af at skralde fødevarer og lave mad. Denne arbejdsdeling, ved vi, gør sig generelt gældende i samfundet, og det er netop opdelingen af Mand/diskurs og Kvinde/krop, feministisk teori har kæmpet for at belyse – for dermed at anfægte og forandre. Med andre ord indebærer begge De gule vestes praksisser værdifulde vidnesbyrd, men inden for samfundsfag er det stadig mest oplagt at studere de politiske ideer og diskurser, der artikuleres til generalforsamlingerne. Vi ved nu, at implikationerne af en sådan analyse er, at viden om kun én side af De gule vestes politiske aktivisme produceres. Denne viden er således kønnet.

Med kropsmaterialistiske briller bør vi derfor udvide vores viden ved at lære af de mere tavse kroppe i køkkenet (det feminiserede arbejde). Da jeg skraldede fødevarer, tilberedte disse og serverede dem for sultne folk sammen med kvinderne (og enkelte mænd), var det ikke ideer om et alternativt samfund, der eksplicit blev ytret. Alligevel artikulerer og konkretiserer dette kropslige arbejde de politiske emner, der bliver talt om i mere abstrakte termer til generalforsamlingerne. I form af madlavningen praktiserer kvinderne på en måde det sociale og økologiske demokratiske samfund, mændene diskuterer, eftersom kvinderne brødføder prekære folk med økologisk overskudsmad.

Vi kan således sige, at den gruppe af gule veste, jeg har fulgt, arbejder for social og økologisk retfærdighed, og deres arbejde afspejler de kønsuligheder, der eksisterer i samfundet. På den ene side legemliggør generalforsamlingerne ideen om maskuline diskurser, mens kvindernes arbejde på den anden side lærer os om mere kropslige praksisser. Pointen er, at uden et kønsperspektiv havde vi muligvis været tilfredse med den mest åbenlyse politiske praksis, der finder sted i generalforsamlingerne. Vi havde derfor risikeret at overse indsigterne fra den sociale kantine – og dermed erfaringerne fra over halvdelen af gruppen. En anden måde at sige det på er, at vores kropsmaterialisme – der ser kroppen og det diskursive som havende samme ontologiske rang – bidrager med at pluralisere og demokratisere omfanget af aktører, der er relevante for vores studier af sociale bevægelser samt for alle andre samfundsfaglige genstandsfelter.

Kroppes økologiske og didaktiske potentialer

Det er mit formål i dette sidste afsnit at udvide det demokratiske potentiale endnu mere ved at foreslå, at kroppe som analyseenhed ikke kun kan indfange kønnede aspekter, men også ikkemenneskelige aktører. Derudover afrunder jeg artiklen med at understrege relevansen af kroppe for læringen i klasserummet.

Lad os først kort vende tilbage til Grosz' feministiske teori, fordi den åbner for, at andre arters kroppe også kan have betydning for vores samfundsfaglige analyser. Én måde at anskue det på er, at selve den ontologiske nivellering af krop/materialitet og ånd/diskurs, Grosz foretager, også som udgangspunkt sidestiller menneske- og ikkemenneskekroppe. Hvor nogle vil mene, at diskurser er særegne for mennesket (Manden), er kroppe til gengæld noget, både mennesker og ikkemennesker deler. Denne form for tænkning finder vi også i Val Plumwoods økofeministiske filosofi, hvor hun udvider den horisontale ontologi ved at tilføje begrebsparret kultur/natur, der resulterer i Mand/diskurs/ånd/*kultur* på den ene side og Kvinde/materialitet/krop/*natur* på den anden side (Lykke, 2012, s. 88; Plumwood, 2003).*

At inddrage kroppe i denne bredeste forstand gør en stor forskel for vores samfundsfaglige analyser. For så vidt angår vores eksempel med De gule veste, kan vi nu – foruden at stille skarpt på kvindernes arbejde med madlavning – også inkludere *naturen*/de fødevarer, de er afhængige af for overhovedet at kunne brødføde prekære mennesker i byen. På den måde kommer maden også til at spille en rolle for aktivismen og det demokratiske arbejde. Dette økofeministiske perspektiv kan faktisk føre os helt ned under jorden, hvor kultiveringsprocesser skaber selve grundlaget for menneskeligt og ikkemenneskeligt liv – også selvom fødevarer og Jorden ikke kan 'tale', og vi dermed ikke kan analysere deres 'diskurser'. Der er i den grad behov for denne udvidelse af vores tænkning i en samtid med klimaforandringer og biodiversitetskriser (*foruden kønsulighed*). Grosz**

* Plumwood inddrager også race og kolonialisme som vigtige dimensioner i den dualistiske model, hun kæmper for at overkomme med økofeminismen (Plumwood, 2003).

** Grosz betegnes som nymaterialistisk frem for økofeministisk tænkner. For en introduktion til nymaterialisme se blandt andet (Coole & Frost, 2010; Dolphijn & Van der Tuin, 2012).

og Plumwoods teoretiske rammer forbinder feminismen med denne økologiske tænkning, og vi kan sige, at fælles for dem er kroppes betydning.

Selvom denne sidste pointe – som kunne udfoldes i en artikel for sig – åbner flere spørgsmål, end den besvarer, vil jeg afslutningsvis føre os videre til relationen mellem kroppe og didaktik. Fra De gule veste vender vi således nu tilbage til klasseværelset for at fremhæve den didaktiske relevans, kroppe også har i det rum. Det er min bedste overbevisning, at de fleste samfundsfagslærere, der læser med, kan bekræfte min egen erfaring som underviser på Københavns Universitet, hvor jeg tydeligt har oplevet en kønnet opdeling i undervisningslokalet. (En opdeling, jeg tilmed selv har erfaret som kvindelig studerende). Jeg forsker ikke i didaktik, men jeg vil alligevel mene, at når nu vi kender til den feministiske teori om kønsopdeling, må det forpligte os som undervisere til at være opmærksomme på denne udfordring. Udviklingen i folkeskolen og i gymnasiet peger dog på, at det i stigende grad er pigerne, der både i den daglige performance og mht. karakterer klarer sig bedst og på en række punkter ser ud til at overhale drengene i uddannelsessystemet. Se blandt andet artiklen om Køn og motivation i dette nummer af POLIS.

Summe-grupper, der gør elever trygge i at ytre sig, før de skal tale foran hele klassen, kan være én måde at adressere udfordringen på. En anden mulighed kan være at undervise eleverne i, at der faktisk er en grund til, at særligt de kvindelige studerende kan føle, at de kan sige mindre. For det tredje kan man måske mere eksperimenterende spørge, hvad kroppe kan bidrage med for en viden? Hvad fortæller de mere 'tavse' udtryksformer os? Og i forbindelse med de sociale bevægelser kan vi måske lære eleverne, at de gør (og kan gøre) noget aktivt for demokratiet – måske endda bidrage til en social bevægelse – selvom de ikke skriver manifeste eller synger med på kampråb. Fra et demokratisk, feministisk og økologisk perspektiv er sådanne tanker vigtige at reflektere videre over.

Litteratur

- Ahmed, Sara (2017). *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press.
- Beauvoir, Simone de (2019). *Det andet køn*. København: Gyldendal.
- Bøgh Andersen, Lotte, Hansen, Kasper Møller og Klemmensen, Robert (red.) (2012). *Metoder i statskundskab*. 2. udgave, 1. oplag. København: Hans Reitzels Forlag.
- Butler, Judith (2011). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex."* Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Butler, Judith (2018). *Notes toward a Performative Theory of Assembly*. First Harvard University Press paperback edition. Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press.
- Coole, Diana H. og Frost, Samantha (red.) (2010). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Durham [NC]; London: Duke University Press.
- Gaillard, Edith (2021). *62 Vers de Nouvelles Écologies Populaires?* Écologie & Politique. ed. Fabrice Flipo. Le Bord de l'eau.
- Grosz, E.A. (1994). *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Laclau, Ernesto og Mouffe, Chantal (2002). *Det radikale demokrati: diskursteoriens politiske perspektiv*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Lykke, Nina (2012). *Kønsforskning: en guide til feministisk teori, metodologi og skrift*. 1. udgave. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Piketty, Thomas (2022). *En kort historie om lighed*. København: Information.
- Plumwood, Val (2003). *Feminism and the Mastery of Nature*. Transferred to digital print. London: Routledge.
- Rancière, Jacques (2013). *Hadet til demokratiet*. København: Møller.
- Dolphijn, Rick og van der Tuin, Iris (2012). *New Materialism: Interviews & Cartographies*. Open Humanities Press.
- Tønder, Lars og Thomassen, Lasse (red.) (2005). *Radical Democracy: Politics between Abundance and Lack*. Manchester; New York: Manchester University Press.